

13. Мельник М. І. Хабарництво : загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. — К., 2000. — С. 4.

Анотація

На основі аналізу сучасної літератури робиться висновок, що корупція — це поширене деструктивне соціальне явище, різновид соціальної практики, що охоплює усе сукупність діянь, за які передбачається кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям.

Ключові слова: корупція, хабарництво, кримінальний.

Summary

The main idea of this article is to show that corruption is the type of illegal social practice that is connected with private interests implementation by public functioners against their public functions.

Keywords: corruption, bribery, criminal.

УДК 343.2.01:347.991

О. С. Кузембасєв

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Проблеми розгляду судової практики як джерела кримінального права розглядалися як радянськими [1], так і українськими вченими [2]. Особливо актуальними сьогодні є дослідження можливостей судової практики виступати джерелом права в рамках української правової системи, чому служать безліч причин: зміна пріоритетів державної політики, еволюція праворозуміння, які охопили світові правові системи, і так далі. Отже, обґрунтованою з точки зору і теорії, і практики є необхідність досліджувати поняття судової практики, її зміст і місце серед джерел кримінального права.

Вивченню самого поняття «судова практика» останнім часом приділяється недостатньо уваги, проте, коли і розглядають судову практику, не завжди виділяють її значущість у таких випадках, коли необхідно з'ясувати сенс кримінально-правової норми, її зміст.

Для того щоб визначити, до якої саме судової практики нам необхідно звертатися, пропонується провести класифікацію судової практики, яка являє єдність судової діяльності по здійсненню правосуддя і досвіду цієї діяльності, що об'єктивувався у формі судових рішень, які набули законної сили.

Якнайповнішим і таким, що відображує вивчення судової практики як джерела кримінального права, є класифікація судової практики за такою ознакою, як функціональність, яка визначається залежно від вигляду судочинства. Відповідно виділяють такі різновиди судової практики:

- 1) судова практика Конституційного Суду України;
- 2) судова практика судів загальної юрисдикції;
- 3) судова практика спеціалізованих судів [3].

З урахуванням наявності міжнародного права, деякі критерії класифікації судової практики вимагають уточнення. Адже Україна взяла зобов'язання дотримувати норми міжнародного права, що безпосередньо виходить із ст. 9 Конституції України, в якій проголошується, що міжнародні договори, що діють, згода на обов'язковість дотримання яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

У зв'язку з чим можливо виділити такі різновиди, як внутрішньодержавна судова практика, що виражає єдину позицію України, і судова практика наддержавних юрисдикційних органів, наприклад Європейського суду, який зв'язаний прецедентом і раніше винесеними ухвалами, що стають обов'язковими через прихильність нашої країни міжнародним зобов'язанням. Рішення суду служать не лише для вирішення справи, що знаходиться на його розгляді, але і для того, щоб таким чином сприяти дотриманню державами своїх зобов'язань, які вони несуть як країни-учасниці.

Найчастіше розглядається статус судової практики як джерела або форми права [4]. Саме у цій проблемі ховається проблема впливу судової практики.

Якщо не вважати судову практику формою права, то їй залишається статус джерела. Саме з цієї тези і виходить актуальність питання про вплив судової практики.

Як справедливо вказують Н. І. Матузов і А. В. Малько, «поняття «форма права» і «джерело права», хоча і тісно зв'язані, але не збігаються. Форма права розкриває, як організовано право, як воно виражене ззовні: джерело ж права — це система чинників, що зумовлюють зміст права і форми його вираження» [5].

Дійсно, джерела права служать критеріями правотворення, правовстановлення. Тому як джерела права можуть виступати не форми зовнішнього вираження права, а ті соціальні чинники і явища дійсності, які служать базою (фундаментом) процесу зародження правових норм.

Насправді, якщо джерела права — це офіційні форми вираження і закріплення правових норм, що діють у даній державі, то багато реалій внаслідок того, що вони не отримали офіційного закріплення в актах держави, не можуть бути визнані джерелами права. Наприклад, правова доктрина або «право юристів» не отримали в нашій країні офіційної форми вираження як джерело права. Проте загальновідомо, що багато законів викликано до життя теоретичними розробками учених-правознавців.

Схожа ситуація вийшла і з судовою практикою: вона також не має офіційної форми закріплення і визнання з боку нашої держави. Проте через особливе становище судової влади судова практика заслуговує на визнання як джерело права.

Таким чином, навряд чи слід абсолютизувати офіційні форми вираження і закріплення змісту права в трактуванні джерел права.

Конституцією істотно розширена правозахисна функція судової влади. Кожному гарантується захист прав і свобод. Рішення і дії, а також бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суспільних об'єднань і посадових осіб можуть бути оскаржені в суді. В даний час практично немає сфери, яка була б виведена з-під контролю судів.

Складається ситуація, коли закономірне прагнення суддів судів нижчої інстанції застосовувати норми, трактування яких було раніше дане вищими судами. Особливу актуальність і гостроту набуває питання співвідношення судової практики і не зв'язаного формальними розпорядженнями внутрішнього суддівського переконання.

В той же час і у правозастосовувача проблема визначення джерел права виникає тоді, коли він звертається до різних джерел нормативної інформації в прагненні підвищити надійність свого рішення, а також для з'ясування кримінально-правової норми.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України, яка встановлює, що підставою кримінальної відповідальності є здійснення діяння, що містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України, але тим часом з'ясування складу злочину, визначення і з'ясування точності того або іншого правила кваліфікації злочинів, яке загальновідоме, вимагає звернення до інших галузей законодавства України, судової практики, выводам юридичної науки і так далі.

Нерідко при аргументації кримінально-правових рішень працюють професійні звичаї, вони також безпосередньо впливають на думку правозастосовувача, і узагальнення судової практики. Суддя знає кримінальний закон, має свою думку відносно його змісту, але керується вирішеннями вищих судів, оскільки в кращому разі не бажає відміни ухваленого ним вироку у конкретній справі. Така специфіка склалася не лише у сфері національного права.

Можна з жалем констатувати, що в кримінальному праві не повною мірою використовуються досягнення загальної теорії права, в якій проблемі джерел права приділяється куди більша увага. Все це породжує необхідність вирішення проблемних ситуацій, які полягають у невизначеності характеру і кола джерел кримінально-правової інформації, неповному або невірному його використанні і, відповідно, в ухваленні невірних кримінально-правових рішень. Одним із способів цього є розробка на галузевому рівні теорії джерел кримінального права, виходячи за кордони вивчення кримінального закону, нарівні з теорією злочину і покарання.

У межах розгляду судової практики як джерела кримінального права необхідно проаналізувати судову практику, відбиту в інтерпретаційних і правозастосовних актах Верховного Суду України. Аналізуючи ці акти, все частіше можна стверджувати, що їх фактичне вживання, а саме цільове вживання пов'язане з тим, що правозастосовувач звертається до них для з'ясування змісту кримінально-правової норми, що вказує на фактичне вживання в українській правовій системі прецеденту як джерела права.

Постанови Пленуму Верховного Суду України відповідно до встановленого законодавства мають рекомендаційний характер для судів, інших органів і посадових осіб, що застосовують закон. З даного питання ще продовжуються дискусії, але практичне вживання постанов Пленуму судами першої інстанції дозволяє нам відзначити їх практично імперативну, всупереч закону, силу для судів.

Обов'язковість обумовлена тим, що в разі ігнорування постанови Пленуму рішення суду може бути скасоване вищою судовою інстанцією. У таких випад-

ках додатковим джерелом права через обов'язковість її вживання при розгляді справ виступає судова практика, що склалася. Дана точка зору в науковій літературі тлумачиться неоднозначно. З одного боку, судова практика є джерелом права в сучасному українському праві, з іншої — судова практика носить рекомендаційний характер і тому не є джерелом права.

Судова практика, що створюється Пленумом Верховного Суду України у вигляді прийняття постанов, а також рішень Верховного Суду України при розгляді конкретних справ, має велике значення і часто виступає орієнтиром одноманітного вживання закону.

Отже, можна ясно визнати, що судова практика, що створюється Верховним Судом України у вигляді судових рішень по конкретних справах і постанов Пленуму Верховного Суду України, дозволяє заповнити пропуски в нормативному акті, одноманітно орієнтує суди в ухваленні законних рішень, виключає порушення матеріального і процесуального законодавства, зобов'язує суди розглядати справи у встановлені строки, забезпечуючи тим самим гарантований захист прав, свобод і інтересів людини і громадянина, що охороняються законом.

Таким чином, слід зазначити, що судова практика Верховного Суду України, що створюється судовими рішеннями по конкретних справах і постановами Пленуму, є додатковим регулювальником суспільних стосунків, сполучною ланкою між законом і реальним життям, а тому повною мірою може вважатися додатковим джерелом права в правовій системі України.

Література

1. Судебная практика в советской правовой системе / под ред. С. Н. Вратуся. — М. : Юрид. лит., 1975. — 328 с.
2. Ткецелидзе Г. Т. Судебная практика и уголовный закон. — Тбилиси : Мецниереба, 1975. — 175 с.
3. Стрельцова О. В. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики (теоретичний аспект) // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 9. — С. 91–98.
4. Соловьев В. Ю. Понятие судебной практики // Журнал российского права. — 2003. — № 1. — С. 92–97.
5. Гук П. А. Судовий прецедент в Росії : теорія і практика // Правознавство. — 2001. — № 4. — С. 50–60; Жуйков В. М. К вопросу о судебной практике как источнике права // Судебная практика как источник права. — М., 2000. — С. 78–90.
6. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М., 1997. — С. 329.

Анотація

У статті на основі аналізу сучасної правової доктрини робиться наголос на тому, що судова практика Верховного Суду України, що створюється судовими рішеннями по конкретних справах і постановами Пленуму, є додатковим регулювальником суспільних стосунків, сполучною ланкою між законом і реальним життям, а тому повною мірою може вважатися додатковим джерелом права в правовій системі України.

Ключові слова: практика Верховного Суду України, джерела права.

Summary

Modern legal doctrine analysis gives the possibility to show that due to nowadays legal paradigm Ukrainian Supreme Court decisions as additional regulator of social relations should be noted as additional source of law in Ukrainian legal system.

Keywords: Ukrainian Supreme Court decisions, source of law.